

Nyelvi, stilisztikai eszközök és műfajiság a COVID-19 online folklórjában

DOI: [10.54742/tabula.2021.2.03](https://doi.org/10.54742/tabula.2021.2.03)

Kulcsszavak: *pandémia, járvány-folklór, online folklór, műfajiság*

1.

Az alapvetően műfaji kategóriákat alkalmazó folklorisztikai kutatásokban már a kezdetektől problémát jelentett bizonyos szövegek, jelenségek elhelyezése, ami a folklór meghatározásának bővítéseivel, újragondolásaival sem oldódott meg (ld. pl. Dégh 1994, Yates–Orlikowski–Rennecker 1997; Nagy 2006; Ben-Amos 2010; Mikos 2010, Vargha 2013; MacCath–Moran 2016). (1) Ennek egyik következménye, hogy számos közösségi használatban élő produktum a kutatók érdeklődésének vagy látókörének periferiáján maradt, még akkor is, ha elméletben részét alkották a folklórként definiált tartománynak. (2)

2.

A folklorisztika történetében elsőbbséget élveztek az esztétikai szempontokat is ki-elégítő, irodalmi kategóriákkal leírható alkotások, mint például a mese, monda, népdal, ballada, továbbá a meghatározott funkcióval rendelkező, rítusokhoz, ünnepekhez kapcsolódó költészet darabjai. Az alkalomhoz kevésbé kötött, a mindennapi történésekbe, kommunikációba szervesen beágyazódó szövegek, mint például a találósok, viccek, modern mondák, igaztörténetek, élménytörténetek, rémhírek kisebb figyelmet kaptak; az olyan jelenségekről nem is beszélve, amelyeknek gyűjtendő, elemezhető szövegekként való értelmezése sem volt egységesen elfogadott, mint például a pletyka vagy a halandzsaszövegek esetében (Tamás 2013; Hesz 2017).

3.

A folklorisztika tárgyának újragondolása során egyre fontosabbá vált az a kérdés, hogy milyen szempontok alapján emelhetők ki az emberi kommunikációból és magatartásformákból azok az elemek vagy szekvenciák, amelyeket folklórnak érzékel(het)ünk, még akkor is, ha a kanonikus folklór-klasszifikációban nincs egyértelmű helyük (Blank 2009; Pink et al. 2016; Tamás 2013, 2015, 2016, 2018). E kérdés vizsgálatakor nem térek ki a hétköznapi-ünnepi, népi-elit, profán-szakraális oppozíciókként értelmezett kategóriák elemzésére. Annyit azonban érdemes megemlíteni, hogy ezek a bináris oppozíciók jól tükrözik a kiemelkedő, könnyen látható, valamint a mindennapi tevékenységeinkbe jobban belesimuló (szinte láthatatlan) jelenségekhez való viszonyulás különbségeit. A néprajzkutatás és az antropológia is sokáig elsősorban a látványosat, ritkábbat/egzotikusabbat, a „kidolgozottabbat”, az esztétikai szempontok szerint könnyebben megragadhatót kereste és találta meg. (3) Azok a jelenségek, amelyeknek a bemutatására törekszem, mindezen kategóriákban jelen vannak, egyúttal elemibb szintet képviselnek, és hol az ünnepi, hol a művészi, hol pedig a mindennapi diskurzusokban formálódnak.

4.

Mára a világháló a folklór új, változatos terepévé vált, és a kérdések inkább arra irányulhatnak, hogy ez milyen változásokat idézett elő az egyes folklórjelenségek életében (vö. Hine 2000, 2015, 2016; Apolito 2005; Blank 2009; Howard 2011;

Haverinen 2015; Pink et al. 2016; Vargha 2016). Néhány társadalmi bázisát, környezetét, relevanciáját veszített műfaj, mint a ballada, már a szóbeliségben visszaszorult, még az elektronikus folklórtevékenység megszületése előtt. Más műfajok viszont nemcsak termékenyek maradtak, de meghódították az újabb és újabb közegeket is (xeroxlore, faxlore, sms-folklór, internet-folklór). (4)

5. A nemzetközi folklorisztikában a 2000-es évek elejétől egyre nagyobb teret kap az elektronikus kommunikáció különböző megjelenési formáinak vizsgálata. Az Y és a Z generációk számára az internet a mindennapi beszélgetések, információszerezés szerves részét és (számukra) „eredendően” adott formáját képezi. (5) Az online regiszterekben hagyományozódó tartalmak vizsgálatát tehát a folklorisztika sem kerülheti el, miként a kortárs folklór egyéb jelenségeinek dokumentálását és feldolgozását sem. (6)
6. Az online kommunikáció általánossá válásával a korábbiaknál is sürgetőbben merül fel a kérdés: fenntartható-e a műfaj-alapú szemlélet? A vizsgálatom tárgyául választott „járványfolklór” példáján keresztül arra keresem a választ, hogy a kanonikus műfaji meghatározások/besorolások mellett milyen más, kevésbé zárt keretekben modellezhető szöveghagyományban érdemes gondolkodni. Korábbi kutatási tapasztalataim alapján ehhez a nyelvészeti eszközök hatékony segítségét nyújtanak (pl. Tamás 2013, 2016).
7. Írásomban néhány konkrét példát választottam ki annak bemutatásához, hogy a szóbeliségből ismert jelenségek hogyan találják meg helyüket az online térben, milyen tartalmi, formai, stilisztikai, retorikai jellemzők kísérik a regiszterváltást, a – sokszor halk átmeneteket létrehozó – hagyományozódást és variálódást. Egy olyan időszakot vizsgállok, amelyben a koronavírus-járványt kísérő új szabályok és tapasztalatok miatt korábban talán soha nem látott mértékben terebélyesedett ki az internetes kommunikáció. Kényszerűen ugyan, de a kapcsolattartás legkönnyebben megvalósítható, néha egyetlen lehetséges formájává vált. A továbbiakban bemutatandó példák a közösségi médiában a koronavírusról folytatott közösségi kommunikáció részét képezik a 2020 márciusától 2021 végéig tartó időszakból.
8. Elemzésemben arra keresem a választ, hogy a Covid-19-hez kapcsolódó online/offline társadalmi kommunikációban folklórjelenségnek tekinthető tartalmak esetében a műfaji kategóriák hogyan érvényesíthetők, milyen más (pl. nyelvészeti) eszközök vehetők igénybe az alkotások/jelenségek elemzésére.

Gyűjtés és munkamódszer

9. A járvány magyarországi felbukkanása óta, azaz 2020 márciusától kezdődően folyamatosan dokumentálom a közösségi médiában, illetve az egyéb online csatornákon megosztott, a koronavírusról tematizáló, ahhoz bármely vonatkozásban kapcsolódó tartalmakat. Az elsődleges forrásaim a Facebook és az Instagram, lánc- vagy kör-e-mailek, valamint néhány, kifejezetten a koronavírus tematikáját közép-pontba állító, illetve annak apropóján létrehozott csoport, mint például a *#karanténtárgyak*, vagy a számos ország kutatóit is tömörítő *The Belief Narrative Network (BNN)* oldal. (7) Egyfajta gyűjtőhálózatot is kialakítottam: kérésemre kollégáim, családtagjaim és ismerőseim, összesen huszonnégy fő osztotta meg velem a járványhoz kapcsolódó tematikus tartalmakat, amelyeket az általuk rendszeresen

látogatott közösségi oldalakon találtak vagy e-mailben és Messengeren kaptak másoktól. Ezeket én is főként az említett üzenetküldő portálokon keresztül kaptam meg. Mindemellett figyelemmel kísértem a média különféle fórumain (tv-ben, rádióban, a nyomtatott és az online sajtóban) megjelenő folklór jellegű tartalmakat is a kontextualizáció érdekében, továbbá azért, hogy az offline térhez és egyéb médiatartalmakhoz való viszonyt feltárhassam. Ezekről is jegyzeteket készítettem, és a releváns tartalmakat szintén rögzítettem. Így alakult ki az a több szempontot érvényesítő archívum, amelyből írásom példái származnak.

10.

A mentések metaadatainak kiválasztása, közreadása nemcsak szerzői jogi, etikai kérdéseket von maga után, hanem az is kérdéses, mennyire releváns; sőt ezeknek az adatoknak a túlértékelése adott esetben akár félrevezető a folklór jellegű korpusz értelmezése során. Bár többnyire csak a megosztó/posztoló személyét látjuk, az online etnográfia során nem az ő magatartása az elsődleges, hiszen általában nem ismerjük a valódi személyt, arról nem is beszélve, hogy sokan eleve fiktív személyiség mögé rejtőznek (Wallace 2006); továbbá e folklórjelenségeket gyakran párhuzamosan nagyon sok posztban, megosztásban megtaláljuk. A megosztást végző személy aligha tekinthető előadónak, adatközlőnek, legtöbbször nem is hoz létre saját változatot (amennyiben igen, ezt a tényt nem hozza nyilvánosságra), tehát a tartalom továbbítóinak végtelenített sorában ő „csak” az egyik „állomás”, hasonlóan az offline folklór sok kisépikai műfajának (vicc, közmondás, szólás stb.) esetéhez.

11.

A szerzőség visszakövethetlenségét mutatják a megosztásokat kísérő olyan megjegyzések is, mint „találtam”, „mástól loptam”, „nem az enyém”, „ismeretlen szerző” stb. A kutatók egyelőre különböző gyakorlatokat alkalmaznak mind a gyűjtés, mind a dokumentálás tekintetében, nem létezik egységes, mindenki által elfogadott módszer (Hine 2000, 2015; Lajos 2016; Pink et al. 2016). (8)

12.

Az adatolás mikéntje mellett sokkal komplexebb problémát jelent az online folklórjelenségek több regiszttert ötvöző repertoárjának rendezése/rendszerezése. Ezeket a tartalmakat a szöveg és a (statikus vagy mozgó)kép (és időként a hang) összekapcsolása, azaz az audiovizuális megjelenítés lehetőségeinek széles tárháza jellemzi. Mindez rugalmas és pragmatikus kutatói hozzáállást igényel az anyag feldolgozása során, és elsősorban a kutatói kérdésekhez kell igazodnia.

13.

Az általam gyűjtött folklóradatok jelentős része vicc, álhír, rémhír, jótanács, életbölcsség, de vannak közöttük csak szöveges vagy csak képes produktumok, nagyon sok mém (9), egyenként és ciklusszerű sorozatokban (listaként) megosztott tartalmak, ezenkívül (főként a Youtube-ról megosztott) videók kerültek bele a korpuszba. Egy ilyen széles spektrumú, heterogén anyag adatolása és elemzése számos elméleti és módszertani kérdést vet fel, az online etnográfia sajátosságaiból fakadóan pedig a kontextualizáció is sajátos, unortodox megfontolásokat igényel (vö. Hine 2000, 2015, Vargha 2016). Az online folklór kutatása során elkülönül a klasszikus antropológiai résztvevőmegfigyeléshez hasonló módszerű terepmunka (digital ethnology) és a folklorisztikai gyűjtésekre jellemző módszereket követő online etnográfia (Haverinen 2015). Az előbbire Robert Glen Howard vagy Paolo Apolito munkássága említhető példaként (Apolito 2005, Howard 2011), az utóbbira pedig például Trevor Blank munkái (Blank 2009), illetve a járványfolklórral kapcsolatos korábbi publikációm (Tamás 2021). Az online tartalmak kutatásában szintén érintett kommunikáció- és médiatudományok módszerei és eredményei is

nagyon fontosak, és sokszor konvergálnak az etnográfiai kutatási gyakorlattal (Glózer 2016, 2020) (10). Ebben az írásban elsősorban folklorisztikai és nyelvészeti módszereket alkalmazok, tehát nem egy jól megragadható társadalmi csoport szűkebb diskurzusterére vagy a kommunikáció dinamikájára fókuszálok, hanem a magyarországi online folklór járványdiskurzusában megjelenő tartalmak (bejegyzések) tematikájára, nyelvi és képi eszköztárára, értelmezési tartományára, valamint ezek offline folklórhoz fűződő kapcsolataira.

14.

A klasszikus folklórműfajok korábban feltárt sajátosságai esetenként segíthetnek felismerni a kortárs jelenségek sorában megbújó folklóralkotásokat. Ha nem is találjuk meg a kanonizált műfajok online megjelenéseit/megfeleléseit, részleteikben, akár a motívumok szintjén, akár költői/nyelvi megformálásukban számos analógiát lehet találni a régi és új jelenségek között. Ezért is helyezek nagyobb hangsúlyt a vizuális sémákra, a motívumok szöveg-kép közötti regiszterváltásainak formai megoldásaira, valamint a nyelvi megformálás (szóképek, alakzatok, nyelvi játékok) leírására. Az utóbbi szempont érvényesítésében a nyelvészeti kutatások nyelvelsajátításra és nyelvhasználatra vonatkozó megállapításai fontos fogódzókkal szolgálnak.

15.

A folklór a mindennapi nyelvhasználat és a tágabb értelemben vett (informális) kommunikáció során születik meg és él tovább, ahogyan maga a jelentésalkotás és ezek folyamatos átstrukturálódása is bizonyos szabályszerűségeket követő, diszkurzív folyamatok eredménye (Csáji 2021). A nyelvelsajátítás és a verbális kommunikáció elsősorban sémák, azaz készen kapott eszközkészlet segítségével valósul meg (Bańcerowski 1999; Benő 2004; Tolcsvai Nagy 2011). A kisgyermek sem szabályokat tanul meg elsősorban, hanem konkrét példákat, mintákat; a praxison keresztül jutnak el az „elvekhez”, a szavakat pedig nem körülhatárolt (szótári) jelentéssel, hanem képlékeny jelentésfelhőkkel, szabad asszociációs rendszerben, az általuk felismert analógiák mentén sajátítják el és használják. Kommunikációjukban a költői képekre emlékeztető tömörítések, képzettársítások jelenhetnek meg (Tamás 2018, 2019). Beszéd közben később, felnőttkorban sem tudatosítjuk a nyelvi szabályokat, és nem csak a szavak lexikai jelentését érvényesítjük, hiszen az információ megannyi jelentésréteg és az adott szituáció, szöveggörnyezet szerint formálódik. (11)

16.

A folklóralkotások sem úgy születnek és variálódnak, hogy az alkotó/előadó a műfaji sajátosságokat veszi számba. Készen kapott minták, sablonok és panelek (az epitheton ornansoktól a rímképletekig számos eszköz) felhasználásával dolgozunk, sokszor a mindennapi beszélgetéseink során is. Amikor a helyzet úgy kívánja, egy odaillő vicc vagy proverbium is beépül az egyébként spontán gondolatmenetünkbe. Ha egy eseményt már többször elmeséltünk, egyre inkább rögzül az elbeszélés szerkezete, ugyanazokat a szófordulatokat használjuk és más történetekből is spontán átemelhetünk tartalmi és formai szempontból jól illeszkedő analógiákat. Erre a szövegszerveződési elvre épülnek von Sydow-nak a *díte*, *memorat*, *fabulat* fokozatokat (12) elkülönítő kategóriái, illetve az Ortutay Gyula által kifejtett affinitás (13) jelensége is.

17.

A folklóralkotások egyik legfontosabb ismérve a formulaszerű kifejezőmód, ezért a koronavírus tematikája mentén haladva azokat az online megnyilvánulásokat emelem ki a szélesebb kommunikációból, amelyek valamely szempontból megfelelnek ennek a kritériumnak. Természetesen fontosak lehetnek egyéb online

tartalmak is, például a posztok alatti hozzászólások, az érzelmi viszonyulást kifejező emotikonok, vagy éppen az egyetértést kifejező like-ok mennyisége. Mindezek azonban a folklórnak tekinthető alkotások értelmezési kereteiként szolgálnak.

Online alkotások – online műfajok?

18.

Miként az előszóban folytatott beszélgetésekben, az internetes tartalmakban is jellemzően az aktuális és a közösség számára fontos témák jelennek meg. Ez jellemzője a folklóralkotásoknak is, hiszen azon túl, hogy nemzedékeken átívelő tudást is közvetíthetnek, mindig gyorsan reagálnak a kortárs világ történéseire, és azokat a közösségi használatban lévő narratív eszközök segítségével dolgozzák fel. Az elmúlt bő másfél év egyik, ha nem a legfontosabb témája a világméretű Covid-19-járvány volt a világhálón is. Az erről szóló internetes kommunikáció nemcsak azért került a figyelem középpontjába, mert a közösségi médiában is kiugróan magassá vált a posztok és megosztások száma, hanem először tapasztalhatta meg a társadalom nagyobb része, hogy milyen az, amikor a kapcsolattartás a külvilággal jellemzően az online regiszterben valósulhat meg. A karanténidőszakok idején, főként az első hullámban az emberek fizikai tere, a személyes találkozások mennyisége korábban nem látott mértékben csökkent, és ezzel együtt soha nem tapasztalt mértékben helyeződött át a társadalmi élet a virtuális térbe.

19.

A koronavírushoz kapcsolódó online alkotások (folklór jellegű tartalmak) megjelenésük sorrendjében és tematikájukban is érzékenyen illeszkednek az aktuális eseményekhez. A korpusz egyes darabjainak időrendbe helyezése egyértelműen tükrözi a valós történések sorrendjét, és a hozzájuk kapcsolódó attitűdök folyamatos változásait is, ami a folklór mint sokétű folyamat (kommunikáció, reflexió, információfeldolgozás, kontextualizálás stb.) vizsgálatához is számos adalékkal szolgál (Tamás 2021). Mindez jól szemléltethető néhány központi motívumra épülő alkotás számbavételével. A járvány miatt a mindennapi rutinunkhoz kapcsolódó, kvázi láthatatlan (azaz a korábbi diskurzusokban alig kimutatható), különösebb értékkel nem felruházott tárgyak (vécépapír, szájmaszk, kézfertőtlenítő) és magatartásformák (otthon maradás, fertőtlenítés, távolságtartás) hirtelen a figyelem középpontjába kerültek, eszközeivé váltak a trauma feldolgozásának és a humornak, továbbá a széles körű felhasználás során számos új jelentést inkorporáltak.

20.

A tematizálás során a járvány emblematisztikus tárgyai folklórmotívumokká lettek, és az események és viszonyulások sorozatában a korábbiaktól eltérő jelentésrétegek rakódtak rájuk. Még az ünnepi diskurzusokba is beolvadtak, legyen szó akár a narratív hagyományról, akár a dekorációk készítéséről. Így lett például a szájmaszk és a vécépapír értékhordozó (sőt, még ha humoros értelemben is: státuszsimbólum), egyszer díszítőelem, máskor mementó vagy éppen a társadalmi kritika eszköze.

21.

Az új motívumok és megjelenési formák mellett azonban tovább élnek az internet megelőző időkből ismert, a folklór kutatói által is jól dokumentált műfajok, jelenségek, alkotási mechanizmusok a járványról szóló kommunikációban ugyanúgy, miként a tágabb online folklórban is. A továbbiakban egyrészt azt vizsgálom, hogy az internetre is átkerült/átörökített, illetve a már ott keletkező tartalmak esetében 1) kimutathatóak-e műfaji keretek, másrészt pedig azt, hogy 2) milyen változásokkal jár a folklóralkotások regiszterváltása, azaz áthelyeződése (14) a szóbeliségből az online térbe.

22.

Az online alkotások esetében az egyik leggyakrabban előforduló megjelenési forma a színes háttérrel kiegészülő szöveg. Ezen a ponton rögtön felmerül a kérdés, hogy ezt formai keretként, új műfajként vagy inkább előadásmódként lehet-e meghatározni? A kérdéskör részletesebb megvizsgálásához és a válaszokhoz természetesen szakmai vitákban formálódó konszenzusra lesz szükség. (15) Az online tartalmak bizonyos típusai és a folklórként számontartott alkotások és jelenségek között lényeges párhuzamok tapasztalhatók, mint például a variánsokban történő előfordulás, az anonim szerzőség, a szabad hozzáférés, valamint a formuláris közlés-mód. Számos ismert, korábban kifejezetten a szóbeliségből gyűjtött műfaj az online térben új megjelenési formát kapott. Véleményem szerint ez utóbbiak inkább strukturális keretként azonosíthatók a régi és újabb keletkezésű, műfajukban is könnyen meghatározható alkotások – például viccek, szólások, közmondások, találósok, anekdoták, modern mondák, parafrázisok és paródiák, ünnepi köszöntők, locsolóversek stb. – számára (ahogyan a színes háttérben megszerkesztett szövegek közlések ezt jól illusztrálják).

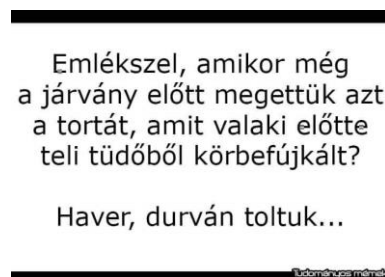
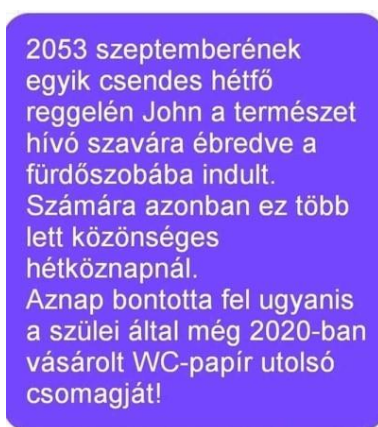
Szóláshasonlat és vicc (közmondás-paródia)

23.

A következő példaim esetében, bár nehéz lenne egyértelmű műfajmeghatározást adni, felismerhető egyfajta közös „szűzsé”. Az első két szöveg egyike (a tömörebb) inkább naplőbejegyzésekre emlékeztet, a második (hosszabb) pedig a csalimesékre, hiszen a figyelemfelkeltő bevezető után egy hosszabb és kidolgozott történetet várnánk, de az váratlanul elakad, illetve rövidre zárul. Mindkét szövegben a folklórműfajokra jellemző, sematizált karakterekhez illő átlagos név szerepel, továbbá mindegyik szöveg (a harmadik példa is) tartalmazza a modern mondák eszköztárának egyik kiemelhető elemét, a megdöbbentő információt, az ismerős/átlagos élethelyzetektől eltérő, de mégis valószínű történeteket.

24.

A formai megoldásokban is jelentős különbség van: míg az első képes illusztrációt is tartalmaz, a másik két esetben az üzenetet önmagában a szöveg hordozza, akkor is, ha színes háttérrel megszerkesztett képformátumban terjed. Ezek a példák megjelenésükben emlékeztetnek ugyan a mémekre, tartalmuk alapján azonban hagyományos műfaji besorolások is felmerülnek, egy-egy konkrét műfajként történő meghatározásuk mégis nehézséget okoz. (16)

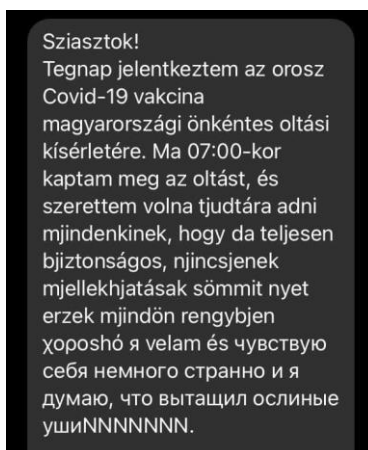
A vicc és a csalimese átmeneti formái az online folklórban

25.

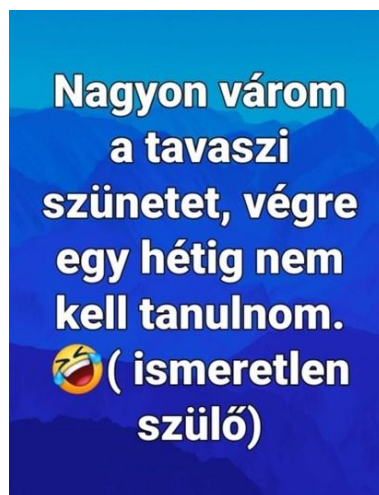
Műfaji szempontból még nehezebben megfoghatóak azok a formulaszerűen terjedő, legtöbbször csak szöveggént, máskor képpel együtt megjelenő hibrid tartalmak, amelyek között vannak életvezetési tanácsok, pletykák, hírek, rémhírek, álhírek, jóslatok, szentenciák, életbölcsesek, közhelyek, közérdekű kérdések és javaslatok, hirdetések, vélemények, fogadalmak, feladatok és kihívások, valamint mindezek paródiái, kifigurázásai. Formai szempontból leginkább az egyszerű, csak szöveggént továbbított megoldások jellemzőek, bár a színes háttér és az emotikonok használata előfordul hangulatfestő, illusztratív szereppel. Ezek a szöveges tartalmak az offline verbális folklórban is jelen vannak, alkalmasak szóbeli előadásra és vizuális megjelenítésre is, így könnyen átléphetik az online-offline világ határát. (17)

Nemzetközi járvány kitekintő :

NÉMETEK: Otthon maradnak nyugodtan
OLASZOK: Elmennek bulizni
MAGYAROK: Azon vitatkoznak, hogy erről most a kormány, az ellenzék, Trianon, a Don-kanyar, a holokauszt, Kádár, Gyurcsány, Soros, Orbán vagy Horthy tehet
OROSZOK: A vírus rejtélyes módon eltűnik
SZLOVÁKOK: A vírust lassítja, hogy számos település nevét nem képes kimondani, ezért tovább halad
LENGYELEK: Inkább visszafordul Szlovákiába
BRITTEK: Kilépnek a járványból
FRANCIÁK: Megadják magukat
HOLLANDOK: Mindenki kétségbeesetten felvásárolja az összes könnyűdrogot, még a karantén előtt
BELGÁK: Segítenek vásárolni a hollandoknak
ROMÁNOK: áttáltak a vírus oldalára

Viccek, naiv életbölcsesek és paródiák

Csak óvatosan az oltással!
Egy ismerős megkapta második oltását az oltóközpontban.
Hazafelé menet azt vette észre, hogy homályosan lát. Otthon felhívta az oltóközpontot, hogy tanácsot kérjen, kell-e orvoshoz vagy kórházba mennie.
Azt tanácsolták, hogy NE menjen se orvoshoz, se kórházba. Viszont azonnal térjen vissza az oltóközpontba a szemüvegéért, amit ott felejtett."
Másnap a szomszéd már elmondta mindenkinek, a szomszédja megvakult az oltás után! És csak terjedt, csak terjedt, csak terjedt.... 🤪🤪🤪🤪/Ismeretlen szerző/
Látjátok, kb. így terjed a sok baromság az oltásokról!!!

Viccek, naiv életbölcsségek és paródiák

26.

A következő alkotáscsoportban a képi összetevő is markánsabbá válik, a megjelenítés túllép a színek, minták és emotikonok felhasználásán, így a tartalom könnyen transzformálódik a mémek világába (új formát nyer). A hozzáadott képek egyik funkciója ezekben az esetekben még nem több, mint hogy valakit az üzenet szócsöveként használjanak (legyen az valódi személy vagy kitalált karakter), ezáltal nyomatékot adjanak a tartalomnak, vagy éppen ellenkezőleg: komolytalanná tegyék azt.

Mémme transzformált viccek, álhírek, életbölcsségek

27.

Általánosságban elmondható, hogy az online tartalmak sűrítettek és az értelmezésükhöz minden szükséges kontextusban benne kell lenni. Sokszor konkrét eseményekre adott reakciók és közösségi, azaz annak szánt véleménynyilvánítások is egyben. Jellemző rájuk a szimbólumok többszölamúsága, a jelentéssíkok összefonódása és egymástól távoli értelmezési keretek alkalmazása. Vannak egyszerűbb megoldások, amelyekben az egyik alkotóelem (a kép vagy a szöveg) elhagyásával is érthető az üzenet (a kép elsősorban illusztráció, ld. az első két példát), míg más esetekben a kettő szervesen összeolvad, egyik vagy másik nélkül vagy értelmezhetetlenné válik, vagy sérül az információ (ld. a 3–6. ábrákat). (18)

A képek szerepe az egyszerű illusztrációtól az üzenet megfogalmazásáig

28.

Az interneten is tovább élő hagyományos műfajok sorából kiemelhetőek a koronavírus tematikájához aktualizált locsolóversek, amelyek a járvány folklórjában mének formájában is megjelennek.

HÚSVÉT 2020

Locsolóversek 2020 tavaszán

29.

A fenti, képpel összeszerkesztett példák stílusjegyeikben emlékeztetnek a régen népszerű nyomtatott képeslapokra is. Véleményem szerint ezek részben a mémek „offline” formai előzményeinek tekinthetők, miként a vidéki otthonok falvédői, de a nyomtatott sajtóban megjelenő karikatúrák és a több mezőre osztott, szövegbuborékokat alkalmazó képregények is szolgálnak analógiákkal. Utóbbiakhoz képest a mémek természetesen sokkal sűrítettebbek, többnyire egy jelenetbe vagy epizódba tömörítik az üzenetet. Az online formák a szövegükben rövidebb terjedelmű, az információt koncentráltan megjelenítő megoldásokat kedvelik, így az offline térből is a hasonló kritériumoknak megfelelő alkotásmódokat (esetenként műfajokat) viszik tovább.

30.

Az online tartalmak, főként a Facebook-profilok idővonalát jellemző „műfaji” sokszínűség párhuzamaként megemlíthetőek a fiatalok körében egykor divatos emlékkönyvek is, amelyekben a versektől az életvezetési tanácsokon át a viccekig és a rejtvényekig, a csak képet, csak szöveget, vagy ezek kombinációit alkalmazó alkotásokig számos tartalom megfér egymás mellett. A Facebookon kedvelt, keretben elhelyezett, különböző motívumokkal dekorált szövegek (főként tanácsok és jókívánságok) már a kéziratos hagyományban is megjelennek:

Emlékkönyv lapja (Czövek Judit gyermekfolklór-gyűjtéséből, Józsa, 1989)

A regiszterváltás következményei az alkotások megjelenésében

31.

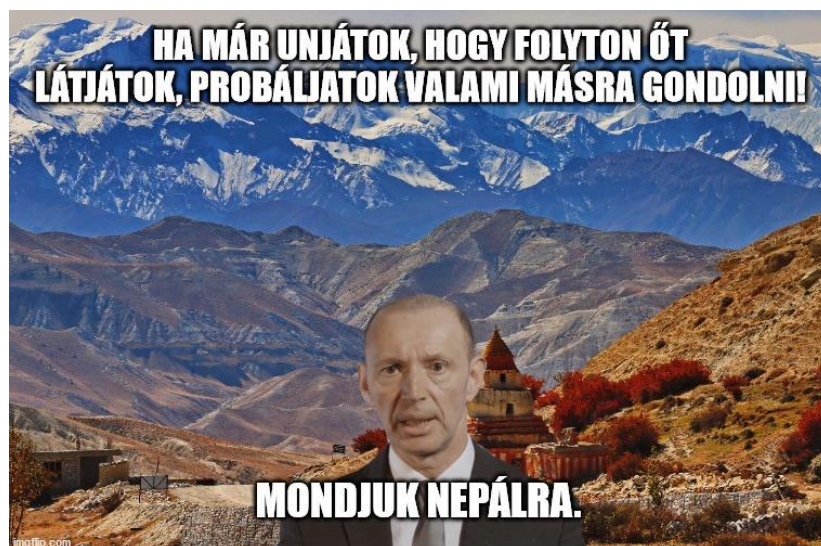
A technika fejlődésének köszönhető offline-online regiszterváltással fokozatosan átalakult és kiszélesedett a kifejezés/megjelenítés/előadás eszköztára, bár sok vonatkozásban kimutatható a folytonosság. A technika által biztosított új lehetőségeken túl (mint pl. a kép- és videoszerkesztő programok) meg kell említeni a szemlélő távoli vagy közeli perspektívájából adódó különbségeket. Ez utóbbit a színház- és a filmművészet példáján keresztül szemléltetem. Míg a színpadra vitt történetekben elsősorban a színészek párbeszédei, monológjai közvetítik a tartalmat, a filmekben a verbális megfogalmazások sokféleképpen helyettesíthetők a mimika és a gesztusok legapróbb megnyilvánulásai által is. A közeli képek, a vágások és a hangosfilm révén a szöveges tartalmak visszaszorultak a képi kifejezőmód új lehetőségei miatt. Miként a filmek, a mémek is közeli perspektívában, sűrítve ábrázolnak: észrevehetőek az apró részletek, így egy-egy kép alkalmazása által egészen távoli kontextusok is megidézhetők, a kevés szöveg ellenére is rendkívül sok információ jeleníthető meg, amely bonyolult helyzeteket, történeteket, viszonyulásokat képes ábrázolni.

32.

A regiszterváltás során bekövetkező módosulások azonban nemcsak a közeli perspektívában, vagy a színek és képek felhasználásában nyilvánulnak meg. Az online térben megjelenő szövegek, bár írott formában találkozunk velük, erősen közelítenek a szóbeli kifejezőmódokhoz, merészebb, kevésbé választékos a szóhasználatuk, egyszerű mondatszerkezeteket használnak, és hemzsegnek a helyesírási hibáktól. Ez utóbbiak lehetnek szándékosak, kódolt rövidítések és nyelvi játékok megnyilvánulásai is, mint például a macskák hangadását fonetikusán megjelenítő vagy az egyszerű, gyereknyelvet imitáló „lolcat” mémek esetében (Miltner 2016). Formailag vannak köztük egyszerű szöveggözlések, amelyek időnként kiegészülnek színes, esetleg mintás háttérrel és emotikonokkal. Jellemzőbb azonban a bonyolultabb grafikai eszközök alkalmazása, a verbálist és a képit elegyítő, „többszólamú” üzenetközlés.

33.

A következő példák az egyik legáltalánosabb szövegszervező elv, a szójáték különböző regiszterekben megjelenő „előadási” formáit illusztrálják. (19) A homonim alakok különösen kedveltek a nyelvi játékokban, mivel a félreérthetőség vagy többértelműség sokszor humoros hatást kelt. A szóbeli előadásban a mimika, a gesztikuláció, valamint a szupraszegmentális eszközök (intonáció, nyomatékok, szünetek) segíthetik a szöviccek előadását és megértését, az online alkotásokban viszont sokkal inkább a vizuális megjelenítésre tevődik át a hangsúly. A többértelműségre, a különböző olvasatokra sokféleképpen rá lehet irányítani a figyelmet az írásmódtól, azaz a szegmentumok külön- vagy egybeírásától az értelmező illusztrációkig. A „Pál tegnap. Pálma” feliratú mém alapját képező szövicc régóta és több variánsban létezik a szóbeliségben is, például: *Ha Pál ma fa, akkor tegnap mi volt?; Miért nem találják Palikát az erdőben? Mert Pál ma fa!.* A szóbeliségben a homonim hangalakok kétféle értelmezésére épülő alkotás „többdimenzióssá” válik azáltal, hogy a mémvariánsokban a hangzásséma hasonlóságán és a szegmentálás megváltoztatásán alapuló eredeti jelentéssíkokat sikeresen összekapcsolták a járványdiskurzussal a Győrfi Pált (20) ábrázoló illusztrációk révén.

A szavak különböző szegmentálásával létrejövő új jelentések és képes illusztrációik

34.

Hasonló alapelven készülnek az egyik nyelvet a másikba transzformáló humoros alkotások, amelyekre szintén találunk példát a folklórarchívumokban és a kortárs – így az online – anyagban is, beleértve a járvány folklórját. Ezek az alkotások a népetimológiára emlékeztetnek, vagyis a szókincs változásának egyik természetes működési mechanizmusára. A népetimológia olyan szóalkotási mód, amely az idegen eredetű, illetve ismeretlen szavak egy adott közösség szókincsébe történő beépülését könnyíti. Jellemzője, hogy az új szó hangalakja, vagy annak egy része igazodik a saját szókincs valamely hasonló hangzású eleméhez, illetve azzal cserélődik fel. Ez ösztönös tevékenység, azonban ugyanez a mechanizmus a szándékolt nyelvi játékok esetében is gyakran tapasztalható, például: *agronómus* → *ugrómókus*, *diszpécser* → *díszpancer* stb. A folklóralkotásokban is bőven találkozunk népetimológiás alakulatokkal, gondoljunk például a népmesei Jaj Ilus (< Jairus) vagy Dió Dénes (< Diogenész) nevekre, vagy a vőfélyversekben *arti csuka*-ként megjelenő articsókára (Tamás 2014, 2019).

35.

A következő példák azonban eszünkbe juttathatnak olyan, a különböző nyelvek interferenciára épülő régi műfajokat is, mint a tonaludatusz. A tonaludatuszok eredetileg az iskolai élethez és az egykor kötelező latin nyelvtanuláshoz kötődő szövegek, amelyek a hangzással és a szegmentálás variálásával érik el a hatásukat. A jelenség elnevezése is egy nyelvi játékból ered. A következő ál-latin, azaz latinnak látszó/hangzó mondat első egysége volt a névadó: *Tona ludatus, vis saus megatus*. A játék lényege, hogy máshová helyezve a szóhatárokat és megtartva a latin kiejtési szabályokat, a mondatnak létrejöhet egy magyar olvasata is: *Ton a lud atus, visszaus meg atus* (Tón a lúd átúsz...).

36.

Az alábbi példa mindkét variánsa 2020 tavaszán született, de az alkotási mechanizmusban egyértelműen felfedezhető a hasonlóság mind a népetimológiás szójáttékkal, mind pedig a tonaludatusszal. Az előbbi a hasonló hangzású szegmentumok kicserélésében nyilvánul meg (*cogito* helyett *covido*, *sum* helyett *zoom*), az utóbbi pedig abban, hogy a végeredmény szintén egy latin szöveg látszatára törekszik, és egy másik nyelven értelmezhető, ebben az esetben leginkább nemzetközi (az egyes nyelvek felett álló vagy köztük átfedést mutató) olvasatot tesz lehetővé.

37.

A nyelvi vétségek (legyen szó tartalmi anomáliáról vagy a nyelvtani szabályok megsértéséről) és a leleményes, költői és retorikai stíluseszközök összefüggéseit, inkább szituatív, mint minőségi elkülöníthetőségüket már az ókori szerzők is említik, a nyelvészeti, retorikai szakirodalom pedig elválasztja egymástól a nyelvi és a stilisztikai normát (Szathmári 2003, 180–181). A régiségben gyűjtött alkotásokban a szabálytalan szóalakokat vagy a tartalmi koherenciát kevésbé tükröző szövegrészeket a folklorisztikában általában szövegromlásként értelmezték (és értelmezik sokan ma is) (21), jóllehet számos esetben állhatott kreatív nyelvhasználat a szöveg alakulásának hátterében.

38.

A kortárs folklóralkotások is a nyelvi játékok széles tárházát reprezentálják, amelynek részét alkotják a nyelvi kreativitás különböző megnyilvánulásai, mint például a humoros vagy a zenei hatást kiaknázó szóferdítések (Tamás 2013, 2019, Veszelszki 2020). Az online tartalmakon keresztül sokkal láthatóbbá, ezáltal könnyebben elemezhetővé válnak a nonszenszek, halandzsák és a velük rokon nyelvi játékok, valamint az ezeket eredményező alkotói elvek. Bár időnként véletlen elírások is megjelennek a mémekben, mindenki számára egyértelmű, hogy a szabálytalan szóalakok használata mögött legtöbbször tudatos alkotói szándék húzódik, akár a humoros hatás, akár a szavak hangzásának/zeneiségének

(tartalmukkal szembeni) kiemeléséről van szó. Mindez adalékul szolgálhat a régiségben keletkezett számos „szabálytalan” szöveg átértékeléséhez, a szövegromlás mint elsődleges értelmezési keret felülbírálásához is (Tamás 2019).

39.

A regiszterváltással bekövetkező változásokat illusztráló utolsó példáim képek nélkül, néha szerkesztett keretben megjelenő szövegek, amelyek jellegzetes, listázott formában terjednek. A jelenséget két régóta ismert és egy járványhoz kapcsolódó szövegcsoporthoz szemléltetem. Arról van szó, hogy a szóbeliségben általában egyesével vagy kisebb csokorban elhangzó alkotások az online regiszterben egy adott tematika/típus mentén összegyűjtve, hosszú sorozatokként (listákként) jelennek meg. (22) A gyűjtőkategória alapja lehet egy adott nyelvi játék, azonos szerkesztésmód (mint pl. az „Össze ne tévessze...” és a „Nem mindegy...” kezdetű kiazmus-sorozat esetében) vagy egy folklórkarakter (mint a Chuck Norris (23) alakja köré szerveződött szentenciák). (24) A sorozatot abszurd, szürreális tartalmak alkotják egy-két mondatba sűrítve.

40.

Össze ne tévessze a boka táját a toka bájával.
Össze ne tévessze a borztanyát a torz banyával.
Össze ne tévessze a csárda zaját a zárda csajával.
Össze ne tévessze a száradt füzet a fáradt szűzzel.
Össze ne tévessze a fartót a tar fővel.
Össze ne tévessze a harcsa máját a Marcsa hájával.
Össze ne tévessze a jó bor kulcsát a kóbor Julcsával.
Össze ne tévessze a hős ember nevét a nős ember hevével
[...]

„Nem mindegy...
hogy egyöntetű, vagy ön egy tetű.
hogy mögöttem, vagy nem ettöm mög.
hogy köhögve röpülsz, vagy röhögve köpülsz”
[...] (25)

„Chuck Norris-tények”:

Chuck Norris nem hord órát, hanem eldönti, mennyi az idő.

Ha a szörnyek aludni mennek, előbb benéznek az ágyuk alá, nincs-e ott

Chuck Norris.

Chuck Norris meg tudja nyalni a saját könyökét.

Chuck Norris tudja a π utolsó számjegyét.

Chuck Norris meg tudja ríkatni a hagymát.

Chuck Norris már elszámolt a végtelenig. Kétszer.

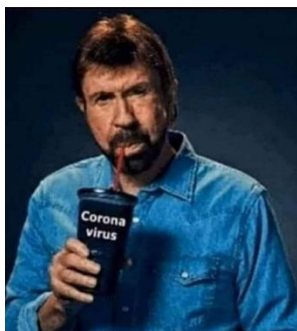
Chuck Norris szóra bírta a Csendes-óceánt.

Chuck Norris felvette a nem fogadott hívást.

Chuck Norris már tíz éve halott, csak a halál még nem merte megmondani neki. (26)

41.

Ezeknek a sorozatoknak vannak egyéb, képekkel kombinált feldolgozásai, amelyek között előfordulnak a járványtematikára átdolgozott variánsok is. Főként a nemzetközileg is nagyon népszerű „Chuck Norris-tények” jelennek meg egyre több mémváltozatban, azonban ezek már nem csoportosan, hanem külön-külön terjednek az interneten. Ez utóbbi, Chuck Norris témájú három példa (azon túl, hogy illusztrálják a folklórban már korábban elterjedt folklórsémák és -karakterek felhasználását a járvány diskurzusában) alkalmas annak bemutatására, hogy a kép hogyan válik egyszerű illusztrációból a tartalom elsődleges hordozójává a regiszterváltás későbbi fázisában. Az első képen Chuck Norris fotója alig több, mint egy színes háttér, a másodikon egy adott „Chuck Norris-tény” első fele szöveges, a második képi megfogalmazást kap, a harmadik mém esetében a tartalmat elsősorban a kép hordozza, jóllehet a poháron lévő felirat nélkül nem érvényesülne a humoros hatás.

42.

A következő – a járvány tematikájához tartozó – sorozat formailag a fent bemutatott szövegciklusok mintájára „működik”: ennek elemeit nem egyesével, hanem csokorba gyűjtve, sokszor sorszámokkal ellátva továbbítják a közösségi médiában, e-mailben és ritkábban sms-ben is. A sorozat elemei Müller Cecília (27) sajtóközleményeiből szemezgetett „álszentenciák”. (28) Ezek olykor megjelennek önálló mémként, azonban soha nem mémsorozatként. (29) Többnyire egyesével terjednek, mint ahogy a fentebb illusztrált szövegsorozatok egyes elemeinek mémvariánsai esetében is jeleztem. Az alábbi példasor végén szereplő mémek tehát ezúttal sem szerves részei az őket megelőző szövegfolyamnak. Azt példázzák, hogy egy pusztán szöveggént élő alkotástípusnak milyen variánsai jelenhetnek meg az online térben.

- 1) A koronavírus a fiatalokra nem veszélyes, csak arra, aki elkapja.
- 2) Ha a vizsgázó kocsival megy érettségire hátra üljön. Az üljön előre aki vezet.
- 3) Csak az keresse fel orvosát aki teljesen egészséges!
- 4) A szabadtéri medencéket úszásra használják, kerüljék a játékot!
- 5) Elgázolta egy autó, de más krónikus betegsége is volt.
- 6) Az idős otthonokban hunyt el a legtöbb halott de volt más egyéb betegségük is.
- 7) Olyan helyre menjünk mozogni, ami nem annyira ismert
A mozgás minden szempontból jót tesz a szervezetnek, a kültéri sportolás kockázata csekély.
- 8) Az anyák napi virágokat nyugodtan át lehet adni, mert a tárgyakkal való terjedés nem valószínű, hiszen légúti betegségről van szó.
- 9) A koronavírus járvány a karantén végéig fog tartani.
- 10) Az elhunytak közül senki nem halt meg!
- 11) Azt javasoljuk, a babákat ne vigyék le, az erkélyeken szellőztessék.
- 12) Készítsünk bevásárlólistát! Ilyenkor nem fogunk bolyongani az üzletekben.
- 13) Azt gondolom, hogy valahol a küszöbön vagyunk jelenleg.
- 14) Érdemes ebben a fertőzésveszélyes időszakban megmosni a tojást.
Hipós vízben át kell mosni őket.
- 15) A tartós használati cikkek beszerzését halasszuk a járványveszély utánra, de ha valakinek elromlik a vasalója az a lehető legrövidebb úton gyorsan beszerezheti.
- 16) Ha kocsival utaznak, üljön hátra, a vezető üljön előre! Ha az egész család utazik és túl sokan vannak viseljenek maszkot.
- 17) Egyszerre csak annyian legyenek betegek, amennyit a rendszer képes ellátni.
- 18) A gyerekek ne vigyék be a nyunyót az óvodába! A szülők csenjék el a gyerekek nyunyókáját.
- 19) Ki merem jelenteni mára az is meggyógyult, aki nem is volt beteg.
- 20) Az idősek otthona zombitámadás ellen is véd.
- 21) Jó nagyra kell nyitni az ablakot testmozgás előtt.
- 22) A természet zöld, a vitamin D.
- 23) Csak ismeretlen helyekre menjünk sportolni.
Ha valaki elszalad mellettünk az nem alkalmas arra, hogy fertőzzön.
- 24) A vírus a vízből veszi ki az oxigént.
- 25) Ha nem vagyunk betegek, a maszk viselete még káros is lehet!
- 26) A nyugdíjas otthonokban a fertőzöttek már nem szaporodnak.
- 27) Ki merem jelenteni mára az is meggyógyult, aki csak megfertőződött, de nem is volt beteg!
- 28) Az érettségizők ne osszák meg a csokijukat egymással! Most szabad irigyni lenni.
- 29) Kérjük, hogy a betegek könyékig zárt felsőben és minimum térdig érő alsó testtel menjenek be a rendelőkbe. (30)

44. A napjainkra hatalmassá terebélyesedett online korpuszban a sokféleség mellett is kirajzolódnak jól elkülöníthető alkotáscsoportok, valamint újra és újra felhasznált sémák. Ezeket megközelíthetjük műfaji keretként, a szövegszerveződés alapjaként, vagy előadásmódként, stilisztikai eszközként is, de általánosságban nehéz lenne bármelyiket kizárólagossá tenni ezek közül.
45. Számos példával illusztráltam jellemző online szövegközlési módokat, mint például a szövegek színes háttérrel való társítása, bekeretezése és emotikonok felhasználása. Ezekben az esetekben a szöveg a kiindulási alap, a felsorolt eszközök nem vagy alig vesznek részt a tartalom/üzenet közvetítésében, inkább attitűdöket, hangulatokat jelenítenek meg.
46. Vannak azonban olyan makrók, alapformák, amelyek egy-egy vizuális motívumból vagy karakterből indulnak ki. A széles körű felhasználás során néhányból szinte bármilyen tartalommal megtölthető, sikeres mém-séma jön létre, amelyek már elszakadnak a konkrét, szöveggént megfogalmazott tartalmaktól. A sémák alapjai gyakran ismert mozifilmek képkockái (egyedül vagy képregényszerű, osztott mezőben, több kép formájában, ld. az első négy példát), vagy ismert személyek fotói, amelyeken jól azonosítható érzelmek jelennek meg. Az érzelmeken túl a filmbeli történetek és karakterek – csakúgy, mint a közéleti események és szereplők – is fontos kontextust adhatnak az alkotások értelmezéséhez. Jellemzőek azonban ismeretlen, vagy éppen az interneten ismertté vált karakterek (valódi személyek, hétköznapi emberek, időnként állatok vagy kitalált figurák) is alapsémaként, amelyek kifejezetten a mémgyártás révén kerültek forgalomba, alapvetően a mémek alapszerkezetétől szolgálnak és szinte bármilyen tartalomhoz felhasználhatók (ld. az utolsó négy példát). Ez utóbbiak sokkal semlegesebbek, hiszen „kiküszöbölik” (amennyiben ez a cél) a filmjelenetek, közismert személyek láttán automatikusan bekapcsoló asszociációs mechanizmust. Használatuk során idővel ezekhez is tapasztadhatnak jellegzetes funkciók és jelentések, hasonló módon, mint ahogy ezt Lévi-Strauss a nyelvi jelekre vonatkozóan megállapítja: bár egy-egy hanghoz, szóalakhoz nem kapcsolódik eredendően érzelmi tartalom, hangutánzó vagy hangulatfestő jelleg, pusztán semleges jelölők, a gyakorlatban „sajátos árnyalatokat adnak a hozzájuk kapcsolódott szemantikai tartalomnak” (Lévi-Strauss 2001:82). Az alábbiakban csak egy-egy példát hozok a bemutatott sémákhoz, természetesen mindegyik számos egyéb változatban megtalálható az interneten.

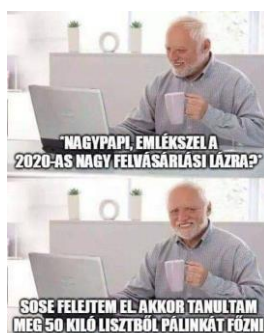
Az Ecserin megkérdeztem
van-e covid teszt.
Azt kérdezték milyen kell
pozitív vagy negatív?

**AZ ÉSZ OLYAN, MINT
AZ ÉLESZTŐ...**

**SAJNOS NEM JUTOTT
MINDENKINEK!**

**Önkéntes karantén 17. nap:
Igen, én magam vágtam.**

Összegzés

47.

Tanulmányomban a Covid-19-világjárványhoz kapcsolódó folklórjelenségeket vizsgálva bemutattam, hogy számos, a szóbeliségből ismert műfaj (pl. vicc, találós, proverbium, modern monda, ünnepi köszöntő) él tovább az online közegben, jól-lehet a regiszterváltás következtében kisebb vagy nagyobb módosulásokkal. Ezek egyes esetekben csak az előadásmódot érintik, máskor azonban tartalmi, szerkezeti átalakulást vonnak maguk után. A folklóralkotások egyes markáns jellemzői, szabályszerűségei, működési mechanizmusai tükröződnek a legújabb kommunikációs csatornákon is: néha egyértelmű műfaji azonosságokban vagy analógiákban, máskor inkább kisebb egységek, elemek (pl. motívumok, formulák) átemelésében, illetve az ismert formai keretek (szűzség, klisék, nyelvtani szerkezetek stb.) alkalmazásában. A folklórisztika műfaji kategóriái már az online tér megjelenése előtt is többször módosultak, újabb és árnyaltabb kategóriaelnevezések születtek, de így sem sikerült lefedni a folyamatosan változó folklór teljes spektrumát, amely több, a bevezetőben is említett jelenség folklórisztikai vizsgálatának elhanyagolásához vezetett. Az online alkotásokról mint műfajokba sorolható folklórjelenségekről való gondolkodást, továbbá összevetésüket az offline térben keletkezett tartalmakkal az is nehezíti, hogy nemcsak egy-egy alkotáscsoport, hanem az átfogó terminus definíciója is jelentős változásokon esett át. A hagyományos megközelítésben a műfaji meghatározás alapja az ismétlődő formákban (formulákban), a felismerhető kifejezőmódokban, költői (tágabb értelemben nyelvi) eszközökben rejlik, míg az újabb, pragmatikus definíciókban a műfaj egy dinamikus struktúra, „a társadalmi motivációk és a kulturális aktivitás komplex rendszere, vagyis a kommunikációnak egyszerre eredménye és hajtóereje” (Wiggins–Bowers 2016: o. n.).

48.

A folklorisztikai kutatások elsősorban az informálisan terjedő tudásanyagban – illetve az ezeket inkorporáló alkotásokban – felfedezhető formai és tartalmi összetevők ismétlődő szekvenciáira, és ezek nagyobb egységekbe történő szerveződésére koncentrálnak. Fontos továbbá a folyamat feltárása, az egyes elemek, szüzsék stb. életútja, fejlődése, az alkotások jelentése, funkciója, illetve használatuk minél teljesebb kontextusa. Erre többé-kevésbé alkalmasnak bizonyult a műfaji alapú tipológia és az előadás (az előadó és a befogadó/hallgatóság szempontjából is történő) vizsgálata. Az internet mint új regiszter jelenségeinek leírása, valamint azok részletes feltárása, kapcsolódása az offline (szóbeli és írásbeli) folklórhoz pragmatikus megközelítést kíván.

49.

Az interneten terjedő formuláris kommunikáció folklór jellegű jelenségeinek egy része nehezen illeszthető a korábban rögzített műfaji keretekbe. Ezekből kiindulva a legtöbb tartalom egyfajta átmeneti stádiumot képvisel, az aktuális használat során kerülnek közelebb egyik vagy másik műfajhoz, vagy hoznak létre újabb alkotáscsoportokat. Az online jelenségek sorában markánsan elkülönülő kategóriaként számontartott mémek is erősen integratív jellegűeknek bizonyulnak a műfajiság hagyományos kontextusában: sokszor teret adnak a határok átlépésének, „műfajköziséget” valósítanak meg.

50.

Az offline-online regiszterváltás – ezáltal az előadás megváltozott keretei is – hozzájárulnak ahhoz, hogy a hagyományos kategóriák közötti határvonalak képlékenyebbé és átjárhatóbbá válnak, vagy legalábbis áthelyeződnek. Mindemellett a műfaji megközelítés továbbra is szükséges maradhat, a rendszerezés közmegegyezései alapjait meg kell tartani vagy teremteni ahhoz, hogy összehasonlító vizsgálatokra és általánosabb következtetésekre legyen lehetőség. Az online folklórt és benne az egyes alkotásokat, jelenségeket rugalmatlan keretekbe kényszerítés helyett érdemesebb kreatív folyamatként értelmezni, azon belül pedig a közösségileg szabályozott, ismétlődő kommunikációs egységeket kiemelni. Ez utóbbiak megnyilvánulhatnak nyelvi-stilisztikai és tartalmi etapokként is, amelyek vizsgálata segít megérteni a folklór jellegű verbális és képi kifejezőmódokat és ezek kognitív hátterét.

51.

Az online szféra megfelelő terepet biztosít a folklór eddig kevésbé feltárt jelenségeinek tanulmányozásához. Vizsgálatomban igyekeztem kiemelt figyelmet fordítani a folklór formanyelvére is, mert sokszor egy adott szövegszerkesztési elv (pl. nyelvi játék), motívum/karakter (pl. filmjelenet, ismert személy) vagy struktúra (pl. képpé alakított szöveg, mém-sémák) szolgálnak kiindulópontként, vagy éppen eszközként a Covid-19-hez kapcsolódó folklóralkotások létrehozása és terjesztése során.

52.

A szóbeli szöveghagyományból az internetre kerülő alkotások esetében bemutatam azt a folyamatot, hogy a vizuális eszköztár hogyan egészíti ki az eredetileg verbálisan megfogalmazott tartalmakat, illetve miként veheti át azok szerepét. Ennek a regiszterváltásnak az előzményei (analógiái) az offline írásbeliségben is kimutathatók.

53.

Azt is vizsgáltam, hogy a szóbeliségben is ismert, többértelműségekre épülő szövegek milyen újabb jelentésrétegekkel és kontextusokkal egészülhetnek ki az online térben felhasznált vizuális eszközök révén. A járványfolklór példáin keresztül

szemléltettem, hogy az új témák milyen könnyedén és szervesen tudnak illeszkedni a korábbi sémákhoz, vagyis a régóta közösségi használatban lévő formuláris keretek alkalmasak lehetnek a kortárs témák feldolgozására is. Rámutattam arra is, hogy az offline és az online regiszterek nem szakadnak el egymástól, egy-egy alkotás egyszerre lehet jelen a szóbeliségben és írásbeli (köztük online) formákban is. E változatok tartalmában és kifejezőmódjában vannak jelentős átfedések, a megjelenítés eszközeiben azonban általában nagyobb különbségek tapasztalhatók.

JEGYZETEK

1 Ezzel a kérdéskörrel több szempontból, társtudományok bevonásával foglalkozott a 2004-ben Folklór a magyar művelődéstörténetben címmel megrendezett konferenciasorozat, amelynek előadásai öt kötetben jelentek meg (Szemerényi 2005, 2007a, b, 2009, 2010). A tanulmánykötetek összefoglaló ismertetését ld. Vargha 2013. Ld. még: Keszeg 1999.

2 Jó példája a tágabb értelmezésnek az UNESCO 1989-es Közgyűlésére (többek között Voigt Vilmos által) megszövegezett meghatározás: „A folklór (vagy hagyományos kultúra) egy kulturális közösség hagyományokon alapuló alkotásainak az összessége, amelyek egy-egy csoport vagy egyén révén nyerne kifejezést, és amelyek egy közösség elvárását jelzik, amennyiben annak kulturális és társadalmi identitását tükrözik; mintái és értékei szájhagyomány és utánpótlás útján, vagy más módon öröklődnek és terjednek. Műfajai többek között a nyelv, az irodalom, a zene, a tánc, a játék, a mitológia, a rítus, a szokások, a kézművesség, az építészet és más művészetek.” (Sz.n. 1989, 4)

3 Ez a felülnézeti perspektíva természetesen nemcsak a néprajztudományt jellemezte, elég a történettudomány eseménytörténetírásával szemben, vagy mellette, de később kibontakozó irányzataira gondolni (pl. az Annales iskola újító törekvéseire, az oral historyra, a mikrotörténetírásra stb.).

4 A köszöntők „reneszánsza” többek között az új, elektronikus csatornáknak köszönhető, vö. Kriston Vizi 2006.

5 Rájuk vonatkozóan alkották meg a *digital native* (digitális bennszülött) fogalmat, utalva az internetes világhoz fűződő kapcsolatukra (McNeill 2009).

6 A kortárs, főként az online folklór hazai kutatásában egyelőre szűkebb témákra koncentrálni elemzésekkel rendelkezünk, jóllehet külföldön már áttekintő nagy összefoglalások is megjelentek (Blank 2009, Pink et al. 2016). A téma fontosságára azonban többen felhívták a figyelmet (pl. Nagy 2005, 2006; Bodoky 2006; Balázs 2011; Domokos 2013a, b, c; Vargha 2016; Domokos–Vargha 2015).

7 #karanténtárgyak: <https://www.facebook.com/groups/649108605923206>; The Belief Narrative Network (BNN): <https://www.facebook.com/groups/625573241323757>. További internetes források: a Legjobb Nyunyóka Mémek (Müller Cecília): https://www.youtube.com/watch?v=Cruqk2Hd1tw&ab_channel=TeljesFilmek%C3%A9svide%C3%B3k; a Humorral a koronavírus ellen című oldal néhány megjegyzése: <https://www.facebook.com/groups/2504277283157735>; Cecília mama mémek: <https://www.instagram.com/muller.cecilia.memek/> stb. (utolsó letöltések: 2022. 07. 04.)

8 Az online tartalmak esetében gyakorlatilag lehetetlen megmondani, hogy a világban mit és hányan osztottak meg, hányan lájkoltak stb. Azaz a közösségi kontrollra (a széles körű tetszésre vagy elutasításra) csekély a ráhatás, esetleg az adott poszt lájkjainak számából és a hozzászólásokból vonhatunk le következtetéseket. Az alkotót szinte lehetetlen megtalálni, a megosztóval („terjesztővel”, „hagyományozóval”) szembesülünk. Vannak nyilvános és zárt oldalak/profilok, az alkotások egyszerre több helyen is feltűnnek, és a megosztások révén az előfordulási helyek száma folyamatosan nő. A megosztó személyét nem hozhatjuk nyilvánosságra, még a közösségi média nyitottsága ellenére sem, mert személyiségi jogokat és GDPR-szabályokat sértenénk.

Felmerül persze a kérdés, hogy a gyűjtés folyamatában felvegyük-e valamelyik megosztóval a kapcsolatot, kérjünk-e tőle engedélyt a gyűjtésre, publikálásra. Általában mindenkire többszörös áttétellel jut el az információ, és olyan személytől ered, akivel a megosztónak nincs közvetlen kapcsolata, így egyetlen állomás ilyen kiragadása félrevezető lenne. Az online és a hagyományos („offline”) terep között alapvető különbségek vannak. Az előbbi esetében sem a gyűjtő és adatközlő személyes viszonya nem áll

fenn, sem pedig az önkéntesség, ami a szóbeliségben a gyűjtőhálózatok révén (a többszörös áttétel ilyenkor is jellemző), de célzottan juttat el anyagot a tudományos feldolgozás számára. Ráadásul az általam gyűjtött anyag nyilvános, bárki számára hozzáférhető adatokra épül, tehát eleve ismert, nyilvánosságra hozott „közkinccs”, aminek gyűjtését és közlését a folklorisztika etikai előírásai sem kötik írásbeli hozzájáruláshoz.

Más lenne a helyzet a zárt, személyes közlések esetében. Ezekre olyan kutatási és közlési módszert kell majd kidolgozni, amely egyrészt nem szűkíti be szükségtelenül és indokolatlanul a kutató publikációs lehetőségeit, másrészt kellően informatív ahhoz, hogy a gyűjtés feldolgozása során a szükséges adatokat tartalmazza. Esetleges adat lehet például, hogy hányszor és hol találkozunk egy alkotással, hiszen sok mémet, viccet stb. több alkalommal megkapunk személyes csatornákon keresztül, és a közösségi oldalakon is újra és újra találkozunk velük, miközben más tartalmakkal csak egyszer-egyszer.

A tanulmányban közölt alkotásokkal kapcsolatban jelenleg tág forrásmegjelölést alkalmazok, mint például Facebook, Instagram, Messenger stb., és mellette a mentés időpontját adom meg. Az általam történt mentések (előfordulások) számát is dokumentálom, ezt az adatot egyelőre nem hivatkozom, mivel nem vonom be az elemzésbe. A nyilvános online gyűjtőoldalak (mivel a funkciójuk az, hogy szabadon hozzáférhetővé tegyenek tartalmakat), a rádióból, tévéből és a sajtótermékekből idézett tartalmakhoz hasonlóan hivatkozom. A személyes ismeretségi hálón belül és zárt csoportokban terjedő tartalmak esetében azonban nem lehet a forrást azonosítani, csak kivételes esetben és többszintű egyeztetéssel. Mivel a megosztó legtöbbször csak egyszerűen továbbad valamit, miként másik száz, ezer vagy millió személy világszerte, azonosítása eleve kevés kutatói következtetés levonására lenne alkalmas. A szerzői jogokkal kapcsolatban az 1999. évi LXXVI. törvény 1. § (7) bekezdése, a 33. § (1) bekezdése és 67. § (3) bekezdése alapján a felhasznált képek, mémek, szövegek szerzői jogi védelemben nem részesülnek, szabadon felhasználhatók. A megosztó személyére való hivatkozásban pedig az Európai Unió GDPR-szabályozás ad korlátot, felmerül az írásbeli adatvédelmi hozzájárulás szükségessége.

9 A mém folklorisztikai megközelítéséhez előljáróban a korábban már publikált definíciómát idézem, a későbbiekben pedig a konkrét példák bemutatása mentén tovább árnyalom a fogalmat: „A mém tartalmilag és/vagy formailag közös jellegzetességekkel bíró digitális alkotások csoportmegnevezése. A mém létrehozója általában ismeretlen, maga is a közösségi médiában »tárolt« tartalmak és sémák alapján alkot. A mémeket az internetfelhasználók terjesztik, utánozzák és módosítják, tehát variánsok formájában hagyományozzák tovább. Ez utóbbi egyben a mémek elidegeníthetetlen jellemzője, attól válik valami memmé, hogy szabadon hagyományozódik és variálódik. A kifejezés Richard Dawkins-tól ered, de émikus használata is gyorsan elterjedt.” (Tamás 2021:68, ld. még: Shifman 2014)

10 Az *Apertúra* 2016 és 2020 őszi lapszámai kifejezetten az online kommunikációra fókuszálnak, utóbbi a koronavírus-járvány kontextusában (APERTÚRA 2016, 2020).

11 Nagyon hasonló véleményt fogalmaz meg Demény István Pál a népköltészet szóhasználatával kapcsolatban: „nincs egyszeri, pontosan körülhatárolt jelentésük; inkább sejtetnek, hangulatot keltenek; kissé bizonytalan körvonalú »jelentésfelhőjük« van; jelentésük sokszor általánosabb, esetleg változhat is” (Demény 2002:67–68).

12 A dite, memorat és fabulat kifejezések az epikai folklórműfajok a szövegének kidolgozottságát, szerkezetének állandósulását, illetve ennek fázisait jelölik. A dite egy egyszerű kijelentés, spontán megfogalmazása valaminek, amiből aztán az élménybeszámoló jellegű, egyepizódos történet alakulhat (memorat), majd a közösségi tudássá váló szövegvariánsok egyre pregnánsabb és költői formát öltenek (fabulat).

13 Az affinitás a folklórban arra utal, hogy a hasonló tematikus, formai vagy funkcionális elemek gyakran helyettesíthetik egymást, ez az egyik oka a szöveg- és dallamvariánsok, kontaminációk képződésének (Ortutay 1959).

14 Áthelyeződésen természetesen nem azt értem, hogy ezek az alkotások a szóbeliségből eltűnnek, és csak az online térben élnek tovább. A folytonosság az offline térben is fennmaradhat, az pedig egy külön kutatás tárgya lehet, hogyan hatnak kölcsönösen egymásra az online és az offline megjelenési formák.

15 A műfaj kérdésköréhez kapcsolódó folklorisztikai megközelítések részletes bemutatására a jelen tanulmány keretei között nincs lehetőség. A legújabb definíciós kísérletek között említhető Frogé, aki négy aspektus vizsgálatát javasolja a műfaji keretek meghatározásánál, amelyek a következők: tartalom, forma, használat (praxis) és funkció (Frogé 2016:44–88). Ezek a szempontok nem nevezhetők

újaknak, hiszen a folklorisztika tudománytörténetében többször felvetődtek és ott húzódnak a műfaj-meghatározások háttérében, még ha nem is fogalmazódnak meg egyértelműen. Magam is figyelembe veszem mind a négy aspektust, azonban az anyag alapjaiban meghatározza, melyikhez van kisebb vagy nagyobb hozzájárulása a kutatónak, illetve mi releváns a kérdésfelvetések és a vizsgált jelenségek szempontjából. Egy másik (számomra) fontos iránymutatás a folklór kreativitáson alapuló megközelítése, amelynek részletes elméleti leírásával egyelőre adós a tudományszak (ld. pl. Kirshenblatt-Gimblett 1976; Voigt 1983; Blank 2009).

16 Hasonló problémát fogalmaz meg MacCath-Moran a monda stílusjegyeit is magukon viselő narratívák vizsgálata során: „I do find it interesting that a selection of fifteen random narratives about the same supernatural phenomenon did not produce a unified genre, could not be uniformly classified, and offered little in the way of patterns for gender, geographical, or other analyses. From this I have gained what I believe is a valuable insight about the use of genre, classification systems, and theoretical models. They are in most respects both artificial and imposed. We might agree as scholars that “legend” or “memorate” is a useful word for labeling certain kinds of narrative, and we might generally agree about the definitions of those words. But in practice, we must be willing to step back from our eagerness to put narratives into categories and look at them from several perspectives, with several analytical tools, in order to arrive at meaning.” (MacCath-Moran 2016:10)

17 Az idézett példák egy részét magam is hallottam élőszóban is elmesélve, részét képezik a kortárs diákközlő témájában folytatott gyűjtésemnek is.

18 Mindemellett, ahogyan erre a főszövegben is felhívom a figyelmet, az értelmezéshez benne kell lenni az összes szükséges kontextusban. A hagyományos közösségekben a folklórjelenségekben való aktív részvétel kevésbé okozhatott gondot, egy átlátható, könnyen hozzáférhető, közös tudásanyagból természetesen bomlott ki. A globalizáció következtében azonban az emberekre zúduló információmennyiség mellett széttöredeznek az értelmező/felhasználó közösségek is. A humor működéséhez különösen fontos a kontextusok ismerete. A fenti mémek esetében például azok számára érthető az üzenet, akik látták azokat a filmeket, amelyekből az alkotó felhasznált egy-egy filmkockát, jelen esetekben a *Zorro*, az *Ál/arc* (Face/Off), a *Forrest Gump*, a *Számkivetett* (Cast Away) című alkotásokból.

19 Jellemző például a formulaviccekre, beugatásokra, számos mondókára, népi és népetimológiákra, a hangutánzókra, halandzsákra, de megjelenhet anekdotákban, mondákban, mesékben és népdalokban is.

20 Győrfi Pál mentőtiszt, mentálhigiénikus, PR-szakember, az Országos Mentőszolgálat szóvivője, a pandémia időszakának egyik leggyakoribb közszereplője.

21 Pl. Gazda 2003; Küllös 2012:67, 483; Lázár 2010:117–128, 2012:54.

22 Nagy terjedelmük miatt itt csak részleteket mutatok be ezekből. Az üzenetküldő csatornákon terjedő listákra mint az internetes humor egyik jelenségre vonatkozóan ld. még: Oring 2012.

23 Chuck Norris (1940–) amerikai színész, harcművész, akciófilmsztár hősszerű karakterré vált az offline és online folklórban egyaránt. A fiatalabb korosztályok számára elsősorban nem színészi minőségében, azaz nem a filmszerepeiből ismert, de a folklórban nyert népszerűsége révén az egyik „legfoglalkoztatottabb” karakter. A viccekben (a szóbeliségben is) és a mémekben is gyakori szereplő, sőt külön alkotáscsoport kapcsolódik hozzá, amelyet leggyakrabban a „Chuck Norris-tények” címkével látnak el.

24 A sorozat vicces tartalmakat közreadó oldalakon, blogokon, online sajtótermékekben is megtalálható. Pl. <https://www.gyulaihirlap.hu/6326-ossze-nem-tevessze>; <http://ahumor.network.hu/blog/a-humor-hivei-blogja/ossze-ne-tevessze> (utolsó letöltések: 2022. 07. 04.). Sok hasonló, valamely nyelvi játékon alapuló sorozat kering az interneten és hagyományozódik e-mailekben és sms-ekben is. Szintén kiazmusokra épül a „Nem mindegy...” kezdetű szövegcsoporthoz, de másfajta szekvenciacserék is hoznak létre sorozatokat. A szemantikai síkok kreatív felhasználása az alapja a szövegszerveződésnek például a „sikertelen randik” címkével ellátott sorozatok esetében (pl. <http://ahumor.network.hu/blog/a-humor-hivei-blogja/sikertelen-randik-rovid-indoklasi>);

25 A sorozatot személyesen, e-mailben is megkaptam, különböző összeállításokban tematikus (többnyire vicc-) oldalakon is szerepel, a sajtóban és szakmai publikációkban is megjelent. Pl. <https://almus.hu/68fae6dd834a7>; <https://www.gyulaihirlap.hu/6326-ossze-nem-tevessze> (utolsó

letöltés: 2022. 07. 04.); Balázs–Takács 2009:182. Erről a szövegtípusról mint folklórjelenségről tesz említést Grétsy László (2012:320) és a Balázs Géza – Takács Szilvia szerzőpáros (2009:182). Műfajilag nem különböztetik el, a nyelvi játékok egy jelenségeként határozzák meg.

26 A Chuck Norris-viccek és egyéb humoros alkotások összegyűjtésére több internetes fórum is létrejött. Pl. <http://kecskefeszek.net/vicc/kategoria/chuck-norris> (utolsó letöltések: 2022. 07. 04.)

27 Müller Cecília országos tisztifőorvos, a Koronavírus-járvány Elleni Védekezésért Felelős Operatív Törzs tagja.

28 A szövegeket betűhíven közlöm.

29 Természetesen előfordul, hogy egyszerre nagyobb mennyiségű képes tartalmat, mémet osztanak meg, leginkább e-mailben vagy Messengeren, illetve az ilyen tartalmakat gyűjtő oldalak hiperhivatkozásainak továbbításával. Ezeknél a „válogatásoknál” azonban szinte soha nem találkoztam tematikus megfontolásokkal, inkább ömlesztett jellegű gyűjtemények továbbküldésével. Kifejezetten témaorientált, vagy azonos szerkesztésű, tehát a műfaji kritériumokhoz közelítő válogatásokat csak a szöveges alkotások megosztásában tapasztaltam, és nemcsak az itt bemutatott kategóriákban, de számos egyéb sorozatfajtaiban is.

30 A sorozatot e-mailben és Messengeren kaptam, de egyes elemei megtalálhatók a közösségi oldalakon. Pl. <https://www.facebook.com/pacekmama/posts/151470916387590/>; https://www.youtube.com/watch?v=Joj3l37odp8&ab_channel=PacekMama (utolsó letöltések: 2022. 07. 04.)

IRODALOM

APERTÚRA

2016. ősz. 12(1) Internetes mémek – (poszt?)memetika. <https://www.apertura.hu/2016-osz-xii-evfolyam-1-szam-internetes-memek-posztmemetika/> (utolsó letöltés: 2022. 07. 06.)

2020. ősz. 16(1) Járványdiskurzusok (a filmben és a médiában). <https://www.apertura.hu/2020-osz/2020-osz-xvi-evfolyam-1-szam-jarvanydiskurzusok-a-filmben-es-a-mediaban/> (utolsó letöltés: 2022. 07. 06.)

APOLITO, PAOLO

2005 The Internet and the Madonna: religious visionary experience on the Web. Chicago–London: University of Chicago Press.

BALÁZS GÉZA

2011 Sms-nyelv és -folklór. Budapest: Magyar Szemiotikai Társaság – Inter Nonprofit Kft. – PRAE.HU.

BALÁZS GÉZA – TAKÁCS SZILVIA

2009 Bevezetés az antropológiai nyelvészetbe. Celldömölk–Budapest: Pazu-Westermann–Inter–PRAE. HU.

BEN-AMOS, DAN

2010 „Genre”. In *Folklore: An Encyclopedia of Beliefs, Customs, Tales, Music, and Art*. Charlie T. McCormick Kim – Kennedy White, ed. 617–623. Santa Barbara: ABC-CLIO.

BENŐ ATTILA

2004 A kölcsönszó jelentésvilága. A román-magyar nyelvi érintkezés lexikai-szemantikai kérdései. Kolozsvár: Az Erdélyi Múzeum Egyesület Kiadása.

BLANK, TREVOR

2009 *Folklore and the Internet. Vernacular Expression in a Digital World*. Logan: Utah University Press. <https://doi.org/10.2307/j.ctt4cgrx5>

BODOKY TAMÁS

2006 Többet retusálunk, mint négy éve. Médiakutató 7(2):7–31.

CSÁJI LÁSZLÓ KOPPÁNY

2021 Angels as the Shape of Energy: How the Threshold Narratives Shaped the Meaning Construction of ‘Angel’ and ‘Energy’ in a Central and Eastern European New Religious Group. BRILL Journal of Religion in Europe 13(3–4):265–299.
<https://doi.org/10.1163/18748929-20211497>

DÉGH LINDA

1994 American Folklore and the Mass Media. Bloomington: Indiana University Press.

DEMÉNY ISTVÁN PÁL

2002 Széles vízen keskeny palló. Magyar és összehasonlító folklórtanulmányok. Csíkszereda: Pallas-Akadémia.

DOMOKOS MARIANN

2013a Az elektronikus folklór gyűjtéséről. Ethno-lore XXX:292–320.
2013b Mutatvány a magyar népköltészeti lexikonból: elektronikus folklór. Ethno-lore XXX:384–385.
2013c Mutatvány a magyar népköltészeti lexikonból: internet-folklór. Ethno-lore XXX:398–399.

DOMOKOS MARIANN – VARGHA KATALIN

2015 Elektronikus választási folklór 2014. Replika 90–91:141–169. http://real.mtak.hu/31160/1/Domokos_Vargha_Replika_90_91_u.pdf (utolsó letöltés: 2020. 12. 10.)

FROG

2016 “Genres, Genres Everywhere, but Who Knows What to Think?” *In* Genre – Text – Interpretation. Multidisciplinary Perspectives on Folklore and Beyond. Koski, Kaarina Frog – Savolainen, Ulla, ed. 47–88. Helsinki: Finnish Literature Society – SKS.

GAZDA KLÁRA

2003 Isten kovácsa. *In* Kriza János Néprajzi Társaság Évkönyve 11. Játék és kultúra. Szikszai Mária, szerk. 9–48. Kolozsvár: Kriza János Néprajzi Társaság.

GRÉTSY LÁSZLÓ

2012 Nyelvi játékaink nagykönyve. Budapest: Tinta könyvkiadó.

HAVERINEN, ANNA

2015 Internet Ethnography: The Past, the Present and the Future. Ethnologia Fennica 42:79–90.

HESZ ÁGNES

2017 Mi a pletyka? Egy definiálhatatlan jelenség meghatározástörténete. *In* Aranyhíd. Tanulmányok Keszeg Vilmos tiszteletére. Jakab Albert Zsolt – Vajda András, szerk. 831–844. Kolozsvár: BBTE Magyar Néprajz és Antropológia Intézet – Erdélyi Múzeum-Egyesület – Kriza János Néprajzi Társaság.

HINE, CHRISTINE

2000 Virtual Ethnography. London – Thousand Oaks – New Delhi: Sage.
<https://dx.doi.org/10.4135/9780857020277>
2015 Ethnography for the Internet. Embedded, Embodied and Everyday. London – New York: Bloomsbury. <http://dx.doi.org/10.5040/9781474218900>
2016 From Virtual Ethnography to the Embedded, Embodied, Everyday Internet from
<https://doi.org/doi/10.4324/9781315673974.ch2>

HOWARD, ROBERT GLENN

2011 Digital Jesus. The Making of a new Christian Fundamentalist Community on the Internet. New York: New York University Press. <https://doi.org/10.18574/9780814790748>

KESZEG VILMOS

- 1999 Műfajiság a folklórban. *In* Magyar népi kultúra. Tankönyv. Demény István Pál – Gazda Klára – Keszeg Vilmos – Pozsony Ferenc – Tánczos Vilmos. 37–45. Kolozsvár: Erdélyi Tankönyvtanács.

KIRSHENBLATT–GIMBLETT, BARBARA

- 1976 *Speech Play: Research and Resources for the Study of Linguistic Creativity*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- 1995 From the Paperwork Empire to the Paperless Office. Testing the Limits of the Science of Tradition.' *In* *Folklore Interpreted. Essays in Honor of Alan Dundes*. Bendix, Regina – Levy Zumwalt, Rosemary, szerk. 69–92. New York: Garland.

KRISTON VIZI JÓZSEF

- 2006 „Újlesztendő, vígságszerző.... - sms-ben elküldendő!” *Agria* 42:379–388.

KÜLLŐS IMOLA

- 2012 *Közkézen, közszájon, köztudatban*. Budapest, Akadémiai Kiadó.

LAJOS VERONIKA

- 2016 Internet és etnográfiai jelenkorkutatás. Tárgyi és módszertani kérdések, etikai természetű dilemmák. *In* *Diptichon. Tanulmányok Bartha Elek tiszteletére*. Bihari Nagy Éva – Keményfi Róbert – Marinka Melinda – Kavecsánszki Máté, szerk. 830–851. Debrecen: MTA–DE. http://real.mtak.hu/37881/1/Lajos_Veronika_Internet_es_etnografiai_jelenkorkutatás_2016.pdf (utolsó letöltés: 2021. 10. 22.)

LÉVI-STRAUSS, CLAUDE

- 2001 *Strukturális antropológia I*. Budapest: Osiris Kiadó.

MACCATH-MORAN, CEALLAIGH S.

- 2016 “Phantom Ships Study.” https://www.academia.edu/31494230/Phantom_Ships_Study, (utolsó letöltés: 2022. 01. 02.)

MCNEILL, LYNNE S.

- 2009 The End of the Internet: A Folk Response to the Provision of Infinitive Choice. *In* *Folklore and the Internet. Vernacular Expression in a Digital World*. Blank, Trevor J., szerk. 80–97. Logan: Utah State University Press. <https://doi.org/10.2307/j.ctt4cgrx5>

MIKOS ÉVA

- 2010 A folklór fogalma(i) avagy a kifejezés nehézsége *In* *Folklór és nyelv*. Szemerkényi Ágnes, szerk. 59–68. Budapest: Akadémiai Kiadó.

MILTNER, KATE M.

- 2016 „Nem kell cukiság a LOLCatbe”. A műfaj, a társadalmi nemek és a csoportidentitás szerepe az internetes mémek értelmezésében és fogyasztásában. (Ford. Sütő Zsuzsa és Pölcz Róbert). *Apertúra* 12(1) <https://www.apertura.hu/2016/osz/miltner-nem-kell-cukisag-a-lolcatbe-a-mufaj-a-tarsadalmi-nemek-es-a-csoportidentitas-szerepe-az-internetes-memek-ertelmezeseben-es-fogyasztasaban/> (utolsó letöltés: 2022. 07. 06.)

NAGY ILONA

- 2005 „Folklór in statu nascendi.” Magyar választások 2002-ben. *In* *Mindenes gyűjtemény I. Tanulmányok Küllős Imola 60. születésnapjára*. Csörsz Rumen István, szerk. 465–471. Budapest: ELTE BTK Folklore Tanszék. (Artes Populares 21.)
- 2006 A magyar mondakutatás fehér foltja: modern mondák. *In* *Ethno-lore XXIII. A Magyar Tudományos Akadémia Néprajzi Kutatóintézetének Évkönyve*. Vargyas Gábor – Berta Péter, szerk. 397–435. Budapest: Akadémiai Kiadó.

ORING, ELLIOTT

- 2012 “Jokes on the Internet: Listing toward Lists.” *In* *Folk Culture in the Digital Age. The Emergent Dynamics of Human Interaction*. Trevor J. Blank, ed. 98–118. Logan: Utah State University Press. <https://doi.org/10.7330/9780874218909.c05>

ORTUTAY GYULA

- 1959 Variáns, invariáns, affinitás. MTA Társadalmi-Történeti Tudományok Osztályának Közleményei, 9(3-4):195–238.

PINK, SARA – HORST, HEATHER – POSTILL, JOHN – HJORTH, LARISSA – LEWIS, TANIA – TACCHI, JO

- 2016 Digital Ethnography. Principles and Practice. Los Angeles – London – New Delhi – Singapore – Washington DC: SAGE Publications Ltd.

SHIFMAN, LIMOR

- 2014 Defining Internet memes. In Memes in Digital Culture. 37–54. Cambridge, MA: MIT Press.
<https://doi.org/10.7551/mitpress/9429.003.0006>

SZATHMÁRI ISTVÁN, SZERK.

- 2003 A retorikai-stilisztikai alakzatok világa. Budapest: Tinta Könyvkiadó.

SZEMERKÉNYI ÁGNES, SZERK.

- 2005 Folklor és irodalom. Budapest: Akadémiai Kiadó.
2007a Folklor és vizuális kultúra. Budapest: Akadémiai Kiadó.
2007b Folklor és történelem. Budapest: Akadémiai Kiadó.
2009 Folklor és zene. Budapest: Akadémiai Kiadó.
2010 Folklor és nyelv. Budapest: Akadémiai Kiadó.

SZ.N.

- 1999 Ajánlások a hagyományos kultúra és a folklór védelmére (UNESCO Közgyűlés, 1989). In Csonka-Takács Eszter (szerk.): EFI Communicationes 1. Budapest: Európai Folklór Intézet.

TAMÁS ILDIKÓ

- 2013 Halandzsza (nonszensz) a folklórban. Szövegkonstrukció és -de(kon)strukciók megoldások nyelven innen és túl. Ethno-Lore XXX:321–359.
2015 „Mondja már meg nekem valaki, hogy ki az a Szárnyati Géza!” Nyelvi játékok és halandzsák a folklórban. Magyar Művészet 3(2):59–66.
2016 „Mojirtó koktél”, túrós derelye, bim-bam. A népetimológáról, a behallásról és a hangutánzásról. Ethnographia 127(4):582–605.
2018 Nem jársz át az eszemen. Humor a diákkolklórban. In Humorstílusok és -stratégiák. Nemesi Attila László – T. Litovkina Anna – Barta, Zsuzsanna – Barta, Péter, szerk. 312–323. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
2019 Mit jelentenek a gyermekmondókák? A vallástörténeti olvasat problémái. Ethnographia 130(1):1–19.
2021 Az „első hullám”. A koronavírus folklórja a közösségi médiában a mémek példáján. Ethnographia 132(1):67–88.

TOLCSVAI NAGY GÁBOR

- 2011 Kognitív szemantika. Nyitra: Europica varietas.

VARGHA KATALIN

- 2013 Folklor a magyar művelődéstörténetben Egy interdiszciplináris konferenciasorozat és a magyar folklorisztika útkeresése a 21. században. Ethnographia 124(1):80–108.
2016 Miért és hogyan végezzünk online folklorisztikai terepmunkát? Ethno-Lore XXXIII:281–295.

VESZELSZKI ÁGNES

- 2020 Karanténszótár. Virális tartalom. Budapest: Iku-Inter Nonprofit Kft.

VOIGT VILMOS

- 1983 A mai budapesti gyermekfolklór kutatása. Ethnographia XCIV(3):487–492.

WALLACE, PATRICIA

- 2006 Az internet pszichológiája. Budapest: Osiris Kiadó.

WIGGINS, BRADLEY E. – BOWERS, G. BRET

- 2016 A mémek mint műfaj: a strukturációelmélet alkalmazása a mémelemzésben. Ford. Füzi Izabella és Prax Levente. Apertúra 12(1) <https://www.apertura.hu/2016/osz/wiggins-bowers-a-memek-mint-mufaj-a-strukturacioelmelet-alkalmazasa-a-memelemzesben/> (Utolsó letöltés: 2022. 07. 06.)

YATES, JOANNE – ORLIKOWSKI, WANDA J. – RENNECKER, JULIE

- 1997 “Collaborative genres for collaboration: Genre systems in digital media.” *In* Proceedings of the Thirtieth Annual Hawaii International Conference on System Sciences 6:50–59. <http://dx.doi.org/10.1109/HICSS.1997.665484>

A közölt képek forrása (ahol egyéb forrásmegjelölés nem szerepel) a szabadon hozzáférhető közösségi média: Instagram, Facebook.